



UNIUNEA EUROPEANĂ



Fondul Social European
POSDRU 2007-2013



Instrumente Structurale
2007-2013



MINISTERUL
EDUCAȚIEI ȘI
CERCETĂRII
ȘTIINȚIFICE

OIPOSDRU



ACADEMIA ROMÂNĂ

Investește în oameni !

FONDUL SOCIAL EUROPEAN

Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013

Axa prioritară nr.1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”

Domeniul major de intervenție 1.5 “Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”

Titlul proiectului: **“Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”**

Beneficiar: **Academia Română**

Numărul de identificare al contractului: POSDRU/159/1.5/S/136077

Raport științific de cercetare doctorală

Tutore îndrumător:

Prof. dr. Gabriela PANĂ DINDELEGAN

Doctorand:

Carmen-Mădălina RĂRIȘ-FIERBINȚEANU

București, 2015



UNIUNEA EUROPEANĂ



Fondul Social European
POSDRU 2007-2013



Instrumente Structurale
2007-2013



OIPOSDRU



ACADEMIA ROMÂNĂ

Accentul secundar în limba română – o abordare optimalistă (rezumat)

Tutore îndrumător:

Prof. dr. Gabriela PANĂ DINDELEGAN

Doctorand:

Carmen-Mădălina RĂRIȘ-FIERBINȚEANU

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului “Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

București, 2015

CUPRINS

INTRODUCERE	6
1. Accentul din perspectiva foneticii/fonologiei tradiționale	8
1.1. Definiția accentului	8
1.2. Aspecte diacronice	9
1.2.1. Accentul în limba latină	9
1.3. Tipuri de accent	14
1.3.1. Precizări terminologice	14
1.3.2. Accentul de intensitate (dinamic, tonic, expirator, de forță)	16
1.3.2.1. Criterii de clasificare a accentului de intensitate	17
1.3.2.2. Proprietăți acustice ale accentului de intensitate	19
1.3.2.2.1. Stadiul problemei în bibliografia românească	19
1.3.2.2.2. Stadiul problemei în bibliografia străină	20
1.4. Poziția accentului	21
1.4.1. Variația poziției accentului: dubletele accentuale	22
1.4.1.1. Dublete accentuale literare	22
1.4.1.2. Dublete accentuale neliterare	23
1.4.1.3. Dubletele accentuale în DOOM ¹ și DOOM ²	23
1.4.1.4. Norma actuală cu privire la poziția accentului	24
2. Accentul din perspectiva teoriei optimalității (OT) (cu privire specială asupra accentului secundar)	26
2.1. Componentele teoriei optimalității	27
2.2. Tipuri de constrângeri	30
3. Accentul secundar în modelul de analiză PRAAT	33
3.1. PRAAT - prezentare generală	33
3.2. Alte funcții ale PRAAT	34
3.2.1. Analiza vorbirii în PRAAT	34
3.2.2. Adnotarea vorbirii în PRAAT	34
3.2.3. Sintetizarea vorbirii în PRAAT	34
3.2.4. Manipularea vorbirii în PRAAT	35
3.2.5. Grafice în PRAAT	35
3.2.6. Programare în PRAAT	35
3.2.7. Alte caracteristici ale PRAAT	35
3.3. Metode de lucru în PRAAT	36

3.4.	Utilizarea PRAAT în fonetica și fonologia actuală	36
4.	Accentul secundar în fonologia metrică	38
4.1.	Piciorul metric	40
4.2.	Modele de analiză a accentului	42
4.2.1.	Arborele metric	42
4.2.2.	Grila metrică	43
4.3.	Proprietățile accentului	44
5.	Accentul secundar în cuvinte românești având diferite tipuri de structură internă, silabică, metrică și lexicală	46
5.1.	Analiză acustică	46
5.1.1.	[aktivitate]	49
5.1.2.	[radioaktivitate]	56
5.2.	Interpretarea în cadrul teoriei optimalității (OT)	64
5.2.1.	[aktivitate]	64
5.2.2.	[radioaktivitate]	64
5.3.	Interpretare în cadrul fonologiei metrice	65
5.3.1.	[aktivitate]	65
5.3.2.	[radioaktivitate]	65
6.	Concluzii	67
	Bibliografie	69

În fonetica limbii române, accentul reprezintă un fenomen complex, care, însă, nu a fost prezentat în detaliu. Studiile românești de fonetică au avut în vedere diferite aspecte, cum ar fi (i) evoluția accentului în context romanic, (ii) statistici efectuate cu scopul de a stabili tiparul accentual specific românei, (iii) aspecte sincronice, referitoare la situații de variație a accentului, (iv) existența dubletelor accentuale, literare sau neliterare (cazuri în care, sub presiunea uzului, norma a acceptat forme considerate, inițial, neliterare), (v) rolul accentului în versificație (interesând plasarea lui pentru organizarea metrică a versurilor).

Lucrarea *Accentul secundar în limba română - o abordare optimalistă* își propune să prezinte o analiză a accentului secundar în limba română contemporană, realizată din perspectiva teoriei optimalității, fiind explicat accentul secundar al unor cuvinte care au diferite tipuri de structură internă, silabică, metrică și lexicală.

Un alt punct în analiză îl constituie evidențierea trăsăturilor accentului secundar din perspectiva fonologiei metrice (teorie apărută ca alternativă la abordarea generativă asupra fonologiei), prezentându-se structurile metrice specifice limbii române, cu ajutorul instrumentelor de analiză oferite de fonologia metrică, grila metrică.

Cele două modalități de analiză fonologică sunt justificate de o analiză de tip acustic, realizată în urma efectuării unei anchete socio-fonetice, care a constat în înregistrarea unor enunțuri și a unor liste de cuvinte, citite de participanții la experiment. Datele înregistrate au fost ulterior analizate cu ajutorul programului PRAAT.

Alegerea acestei teme de studiu este justificată, în primul rând, de absența unei lucrări care să vizeze accentul în limba română dintr-o perspectivă optimalistă. În lingvistica internațională, domeniul fonologiei optimaliste este de actualitate, există diferite centre de cercetare în care se studiază aspecte variate ale limbii din perspectivă optimalistă, cum este cel de la Universitatea Rutgers. De asemenea, utilizarea programului PRAAT pentru o analiză acustică a materialului supus cercetării, precum și bibliografia actualizată, care cuprinde lucrări de referință privind teoria optimalității și fonologia metrică, reprezintă elementele de noutate pe care le aduce această cercetare.

Cadrul teoretic utilizat în analiză este oferit de teoria optimalității, considerată, în lingvistică, cea mai importantă teorie dezvoltată pe baza gramaticii generative în anii 1990. Principiul de funcționare al acesteia îl constituie existența unui set universal de constrângeri

care pot fi ierarhizate într-un mod unic pentru fiecare limbă în parte, cu scopul de a explica anumite fenomene lingvistice.

Singurele lucrări existente care tratează limba română din perspectiva fonologiei optimaliste sunt cele ale Ioanei Chițoran, *The Phonology of Romanian: A Constraint-Based Approach* (2002) și *The phonology and morphology of Romanian glides and diphthongs: A Constraint-Based Approach* (1997), care constituie și punctul de plecare al studiului, la care se adaugă teza de doctorat a Alexandrei Loizo (2009), *Realizarea grupurilor consonantice ale limbii elene de către adulți vorbitori nativi ai limbii române*.

Corpusul lucrării este format din cuvinte românești, cu mențiunea că nu am avut în vedere etimologia cuvintelor (creații interne, cuvinte moștenite, împrumuturi), ci am adoptat principiul care stă la baza selecției materialului din tratatul academic de formare a cuvintelor, urmărind posibilitatea identificării formale a sufixului în cuvintele analizabile sau semianalizabile, indiferent de originea lor (v. FC I: XII–XIII; FC III: 6). Acestea au fost înregistrate, apoi au fost realizate măsurători acustice ale parametrilor relevanți pentru accent (intensitate, înălțime și durată) în PRAAT care, ulterior, au stat la baza analizei de tip optimalist. Menționăm că, în analiza efectuată, avem în vedere strict accentul de la nivelul cuvântului (inclusiv pentru termeni compuși).

Primul capitol al studiului are în vedere prezentarea accentului în limba română, din perspectiva foneticii și fonologiei tradiționale. Considerăm important acest demers, întrucât diferiți cercetători au avut opinii distincte cu privire la fenomenul accentuării. Sunt ilustrate definiții ale accentului și sensurile cu care acest concept este utilizat în studii lingvistice. O altă secțiune a primului capitol cuprinde aspecte diacronice referitoare la accent, în trecerea de la limba latină la limba română. Sunt prezentate, de asemenea, tipurile de accente, insistând, în special, asupra accentului de intensitate (tip de accent specific românei). Pentru acest accent, sunt menționate criteriile de clasificare, proprietăți acustice și modul în care este analizat atât în studii străine, cât și românești. Ultimele aspecte avute în vedere sunt poziția accentului și variația acestuia, fiind vizate dubletele literare și neliterare, analizate, în diferite studii, de lingviștii români.

Capitolul al doilea se concentrează asupra prezentării teoriei optimalității, cadrul teoretic adoptat în analiza realizată. Este evidențiat contextul lingvistic care a dus la dezvoltarea acestei teorii, care are la bază conceptul de constrângeri ce pot fi încălcate, nu cel de reguli, specific gramaticii generative. Sunt menționate principalele componente ale OT și tipurile de constrângeri care acționează asupra accentelor principale și secundare din română.

Un punct important în analiza cuvintelor îl constituie seturile diferite de constrângeri care pot fi utilizate pentru accentul principal, față de cel secundar (accentul principal nu urmează prevederile unor constrângeri de tip metric, potrivit Ioanei Chițoran, punct de vedere adoptat și în acest studiu).

În al treilea capitol este realizată o prezentare a PRAAT (program pentru calculator, a cărui principală funcție o reprezintă analiza fonetică a vorbirii, prin generarea unor spectrograme și oscilograme, acestea fiind o reprezentare grafică a sunetelor), folosit în analiza acustică a termenilor. Avem în vedere o expunere în ansamblu a PRAAT, precum și evidențierea funcțiilor pe care le are programul (este un program complex, dar accesibil cercetătorilor), accentuând modul în care este utilizat în acest studiu, drept instrument pentru analiza acustică realizată (prin măsurarea valorilor intensității și înălțimii pentru cuvintele selectate).

Penultimul capitol, patru, este dedicat fonologiei metrice, fiind reliefate caracteristicile acesteia și modalitățile în care poate fi analizat accentul secundar într-un cadru teoretic nelinear, superior modelului generativ. În 1975, Liberman pune bazele acestui model teoretic, în lucrarea *The Intonational System of English*, dezvoltat apoi alături de Alan Prince (1977) în studiul *On Stress and Linguistic Rhythm*. Fonologia metrică a fost, ulterior, adoptată de numeroși cercetători în domeniu, fiind aplicată pe un număr cât mai mare de limbi, cu scopul de a surprinde trăsături fonologice universale. Partea a doua a acestui capitol cuprinde o detaliere a modului de formalizare în analiza nelineară, fiind precizate principalele tipuri, arborele metric și grila metrică. Cele două reprezentări nu se exclud, ci sunt complementare.

Ultimul capitol al acestui studiu prezintă statutul accentului secundar în doi termeni selectați, care, conform normei lingvistice în vigoare, conțin, strict, câte un accent principal. În prima parte este prezentat modul în care s-a efectuată ancheta socio-fonetică (au fost înregistrați 18 subiecți, 9 bărbați și 9 femei, vorbitori nativi de limbă română standard, din București), cu scopul de a strânge date, care, apoi, au fost analizate în PRAAT. Pasul următor îl constituie prezentarea spectrogramelor cuvintelor selectate și precizarea datelor obținute, cu mediile valorilor intensității, înălțimii și duratei (parametrii fonetici relevanți în studiul accentului). S-a constatat că durata joacă un rol important, în timp ce înălțimea nu reprezintă o caracteristică fundamentală care poate determina prezența sau absența accentului pe o vocală dintr-o anumită silabă. De asemenea, valorile mari ale duratei, asociate cu vocalele din

anumite silabe, justifică plasarea de accente secundare în interiorul cuvintelor analizate, deși, în dicționar, acestea posedă un singur accent principal.

Următoarea secțiune din capitolul al cincilea este dedicată interpretării termenilor analizați din perspectivă optimalistă, utilizând ierarhia de constrângeri propusă de Ioana Chițoran (2002). În urma analizei, candidații optimi rezultați conțin unul sau două accente secundare, plasate pe silabele considerate proeminente și în urma analizei fonetice.

Ultimul punct îl constituie interpretarea din perspectiva fonologiei metrice a cuvintelor, realizată cu ajutorul grilei metrice, care evidențiază și relațiile dintre constituenți (implicit, dintre diferitele categorii de accente - unele accente rămân la statutul de accente secundare, în timp ce unul dintre ele trece pe un nivel superior, devenind accentul principal al cuvântului).

Având în vedere aspectele precizate, lucrarea de față reprezintă numai un punct de plecare pentru cercetări ulterioare. Prin realizarea unei anchete socio-fonetice care să investigheze și conversații spontane, se pot urmări caracteristicile accentului la nivele superioare cuvântului. Alte puncte, care în acest studiu, au fost menționate sumar, pot deveni teme de cercetare: accentul dubletelor din română; influența diftongării în plasarea accentului; analiza diferențelor de lungime a vocalelor, în funcție de trăsăturile acestora (rotunjite/nerotunjite, deschise/închise, anterioare/posterioare); efectuarea unor statistici pe un material mai extins pentru stabilirea frecvenței accentului secundar în uz; o comparație interromanică din punctul de vedere al accentului, pentru a desprinde o tipologie.